

»Dyrt, ofräscht, luktar illa«

Pedagogiska och beteendemedicinska perspektiv inom tandvården 1. Preventivt hälsoarbete – ungas attityder till tobak och munhälsa

SAMMAFATTAT Tandvårdens inriktning mot förebyggande och hälsofrämjande arbete har ökat intresset och behovet av ett pedagogiskt förhållningssätt. Inom folktandvården har två pedagogiska preventionsmodeller prövats, ett kort individuellt motiverande samtal samt en gruppanpassad undervisning baserad på värderingsmetodik i skolan.

Godkänd för publicering 1 oktober 2008

Eva Hedman
E-post: eva.hedman@lul.se

Tobaksbruk står för den enskilt största hälsorisen i Sverige. De negativa effekterna på munhålan är många. Epidemiologiska studier visar till exempel att rökare oftare har karies än icke-rökare i motsvarande ålder [1]. Nikotinberoende etableras för de allra flesta i tonåren [2]. I Uppsala län är det framför allt i slutet av mellanstadiet och början av högstadiet som många prövar tobak för första gången. Det är också fler flickor än pojkar som röker [3]. Att uppmuntra unga människor som aldrig provat snus eller cigaretter att förbli tobaksfria, att påverka dem som experimenterar med tobak att sluta och att rikta insatserna mot de riskgrupper som är mest utsatta för ohälsa är viktiga uppgifter i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet.

På uppdrag av landstinget i Uppsala län har två projekt genomförts inom folktandvården. Båda var riktade mot att förebygga tobaksbruk hos ungdomar. Projekten var också ett led i folktandvårdens medverkan i ett bredare hälsofrämjande folkhälsoarbete. Tandvårdens medverkan är betydelsefullt inte minst för att tandvårdspersonal träffar nästan alla barn och ungdomar för regelbundna munhälsokontroller vilket ger utmärkta möjligheter att stödja unga människor innan ett tobaksbruk etableras.

Det första projektet startade våren 2004 och studerade effekten av ett individuellt motiverande samtal mellan tandhygienist och patient. Syftet var att undersöka om ungdomar i åldrarna 16–17 år som haft ett motiverande hälsosamtal med snus- och rökavvänjningsråd hos tandhygienist slutar med sitt tobaksbruk inom en 2–3-månadersperiod i högre utsträckning än ungdomar i en kontrollgrupp. Resultaten visade en signifi-

kant skillnad mellan test- och kontrollgrupp vilket tyder på att metoden är effektiv [4].

Det andra projektet syftade till att undersöka om och hur olika pedagogiska preventionsmodeller kan påverka unga riskpatienters attityder till tobaksbruk och munhälsa. Kunskaperna på området är splittrade [5]. På senare år har framför allt det tobakspreventiva arbetet inspirerats av empowermentmodeller och socialpsykologiska modeller som fokuserar på individens beteende, självförtroende och som går ut på att motverka gruppträck. Människors attityder, både egna och omgivningens, antas spela en viktig roll för att förhindra ungdomars tobaksdebut [6].

Eftersom de pedagogiska metoderna i studien betonar individen fanns också ett intresse för att undersöka ungdomars tankar om och attityder till tobaksbruk och munhälsa.

Studiedesign

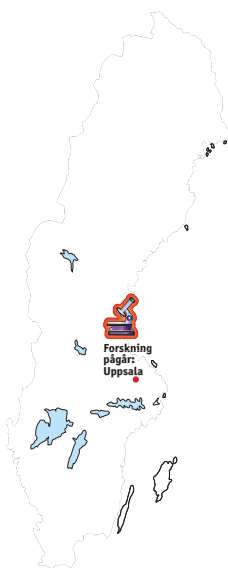
Studien utfördes i två delar och bestod av en longitudinell enkätundersökning och en intervjuundersökning. Ansatsen var empirisk och av både kvantitativt och kvalitativt slag.

I den första delen studerades effekten av en intervention baserad antingen på ett kort individuellt motiverande samtal eller på att en gruppanpassad undervisning i skolan och jämfördes med en kontrollgrupp.

Det individuellt motiverande samtalet bygger på teorier om beteendeförändring. Metoden har använts och visat sig ha effekt vid bland annat alkohol och drogproblem [7]. Aktiva värderingar är en metod som syftar till att i grupp påverka ungdomars attityder och beteende i frågor som handlar om livsstil. Det är dialogen, den kommunikativa interaktionen med andra klasskamrater och en pedagog i relation till hälsa, som utgör kärnan i metoden [8].

Samtliga folktandvårdskliniker i Uppsala län deltog i studien. Patienter födda 1989 och 1992, som av tandläkare eller tandhygienist hade bedömts ha en ökad risk för att utveckla tandsjukdom, totalt 301 stycken, deltog.

I den andra delen analyserades intervjuer som gjorts med ungdomarna för att öka kunskapen om och förståelsen för deras attityder till och tankar om tobaksbruk och munhälsa. Den delen hade en framåtsyftande inriktning. Intervjumaterialet presenterades som fyra konstruerade personporträtt: »Brukaren«, »Testaren«, »Den ambiva-

lenta« och »Avståndstagaren«. Personporträtten gjorde det möjligt att kunna lyfta fram både det typiska och även skillnader mellan ungdomarna som deltog i studien. Därmed fanns ett dubbelt intresse i studien, å ena sidan interventionseffekten och å andra sidan intresset för ungdomarna som individer.

Resultatet visade att ungdomarna genomgående hade en negativ attityd till tobaksbruk, men skillnaderna i attityder mellan interventionsgrupperna och kontrollgruppen var små.

De fyra personporträtten visade att det fanns flera olika sätt för unga människor att förhålla sig till tobaksbruk [9]. Argumenten för att inte börja med tobak baserades på en kombination av olika fysiologiska skadeverkningar samt att tobak är dyrt men också på känslomässiga faktorer som att det luktar illa, är ofräscht och att utseendet påverkas negativt. Ett gemensamt drag var att tobaksbruk sattes i relation till något annat; till exempel familjen, vännerna, miljön eller andra aktiviteter.

Ungdomarna betonade olika saker; det som var viktigt för den ena behövde inte vara viktigt för den andra. Ungdomarna ville ha en aktiv tobaksundervisning med eget arbete och möjligheter att till exempel diskutera livsstilsfrågor med andra.

Slutsatser

De två pedagogiska metoderna hade liten påvisad effekt på ungdomarnas attityder. Slutsatserna skiljer sig i jämförelse med resultat från andra studier (Pantzar, 2005). Skälet kan vara att det korta motiverande samtalet är anpassat för intervention för att påverka ungdomar med ett etablerat tobaksbruk. Effekten vid prevention blir inte lika tydlig.

Genom porträtten lyckades vi komma närmare ungdomarnas föreställningsvärld och attityder; en viktig kunskap för att förstå hur unga människor tänker om den egna kroppen, livet och framtidsprojekt. Med utgångspunkt från detta kan vi utforma pedagogiska insatser som möter ungas faktiska behov och som anpassas för olika gruppers behov.

Sammantaget har resultaten från denna och Pantzars [2005] studie lett till att alla tobaksbrukande ungdomar erbjuds ett motiverande samtal

FOTO: KENNETH GUNNARSSON

Figur 1. Marie Lidén, tv, och Katti Flink, tandhygienister på Folk tandvården Vretgränd i Uppsala, visar upp det plaströr fyllt med fimpar som leder till diskussion kring cigaretternas innehåll.

hos tandhygienist. Syftet med detta är att ungdomarna både ska kunna minska och reflektera över sitt tobaksbruk.

Folk tandvården har regelbundet lektioner om tobak och munhälsa i skolorna. Vi använder interaktiva metoder där ungdomarna stimuleras till delaktighet med hjälp av diskussioner och rekvisita (figur 1).

REFERENSER

- Hirsch JM, Livial G, Edward S, Noren JG. Tobacco habits among teenagers in the city of Goteborg, Sweden, and possible association with dental caries. *Swed Dent J* 1991; 15: 117–23.
- CAN- Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs. Drogutvecklingen Sverige. Report no 82, 2004. Stockholm, Sweden.
- Liv och Hälsa Ung. Rapportserie, Landstinget Uppsala län, 2005.
- Pantzar M. Utveckling av den tobakspreventiva delen av hälsosamtalen och rök och snus avväjningsinsatser för ungdom. Slutrapport, Folkhälsoenheten, Primärvården, Landstinget i Uppsala län, 2005.
- Thomas R, Perera R. School-based programmes for preventing smoking. *Cochrane Database Syst Rev* 2006; 19: 3: CD 001293.
- Rolandsson M, Hugoson A. Factors associated with snuffing habits among ice-hockey-playing boys. *Swed Dent J* 2001; 25: 145–54.
- Burke BL, Arkowitz H, Menchola M. The efficacy of motivational interviewing, a meta-analysis of controlled clinical trials. *Consult Clin Psychol* 2003; 71: 843–61.
- Rogers CR. »Toward a modern approach to values: The valuing process in the mature person« in readings in values clarification, eds. Sidney B, Simon and Howard Kirschenbaum, Minneapolis, MN; Winston Press, 1973, p 75.
- Hedman E, Gabre P, Riis U. Adolescent's attitudes towards tobacco use and oral health: Four portraits. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. Accepted 080611.